

УДК 331.5

Абрамов Є.В., аспірант кафедри «Управління персоналом та економіка праці»
Донецького національного університету (м.Вінниця)

АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЗВІЛЬНЕНИХ В ЗАПАС ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НА РИНКУ ПРАЦІ

У статті обґрунтовано важливість забезпечення адаптації військовослужбовців, звільнених в запас в контексті їх подальшого виходу на ринок праці. Зазначено, що задля забезпечення конкурентоспроможності на сучасному ринку праці найбільш важливу роль відіграють соціальна та професійна адаптація, а саме освоєння правил поведінки і комунікацій у цивільному середовищі та спеціалізоване удосконалення наявних професійних знань, умінь і навичок або оволодіння новими та подальше успішне працевлаштування.

Проаналізовано діяльність державних, громадських та міжнародних організацій щодо забезпечення адаптації демобілізованих військовослужбовців. Виокремлено недоліки чинної системи соціальної адаптації досліджуваної соціально-демографічної групи. Визначено необхідність формування інституційного та матеріального забезпечення адаптації військовослужбовців, звільнених в запас як інструмента підвищення їх конкурентоспроможності на ринку праці.

Ключові слова: ринок праці, адаптація, соціальна адаптація, професійна адаптація, працевлаштування, конкурентоспроможність, військовослужбовці, звільнені у запас.

Літ.8

Абрамов Е.В.

АДАПТАЦИЯ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ, УВОЛЕННЫХ В ЗАПАС КАК ИНСТРУМЕНТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИХ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НА РЫНКЕ ТРУДА

В статье обоснована важность обеспечения адаптации военнослужащих, уволенных в запас в контексте их дальнейшего выхода на рынок труда. Отмечено, что в обеспечении конкурентоспособности на современном рынке труда важное значение имеют социальная и профессиональная адаптация, а именно освоение правил поведения и коммуникаций в гражданской среде и специализированное совершенствование имеющихся профессиональных знаний, умений и навыков либо овладение новыми и дальнейшее успешное трудоустройство.

Проанализирована деятельность государственных, общественных и международных организаций, занимающихся адаптацией военнослужащих. Выделены недостатки существующей системы социальной адаптации исследуемой социально-демографической группы. Определена необходимость формирования институционального и материального обеспечения адаптации военнослужащих, уволенных в запас как инструмента повышения их конкурентоспособности на рынке труда.

Ключевые слова: рынок труда, адаптация, социальная адаптация, профессиональная адаптация, трудоустройство, конкурентоспособность, военнослужащие, уволенные в запас.

Abramov E.

ADAPTATION OF THE MILITARY PERSONNEL TRANSFERRED TO THE RESERVE AS THE INSTRUMENT OF ENSURING THEIR COMPETITIVENESS IN LABOR MARKET

In article importance of ensuring adaptation of the military personnel transferred to the

reserve in the context of their further entry into the labor market is proved. It is noted that in ensuring competitiveness in modern labor market social and professional adaptation, namely development of conduct rules and communications in the civil environment and specialized improvement of the available professional knowledge, skills or mastering new and further successful employment are important.

Activity of the state, public and international organizations which are engaged in adaptation of the military personnel is analysed. Disadvantages of the existing system of social adaptation of the studied social and demographic group are allocated. Need of formation of institutional and material providing of adaptation of the military personnel transferred to the reserve as the instrument of increase in their competitiveness in labor market is defined.

Key words: labor market, adaptation, social adaptation, professional adaptation, employment, competitiveness, the military personnel transferred to the reserve.

Постановка проблеми. Соціально-економічні та військово-політичні процеси, що відбуваються в Україні останніми роками актуалізують проблеми забезпечення на національному ринку праці конкурентоспроможності військовослужбовців, звільнених у запас. Державною системою соціального захисту військовослужбовців передбачено певну систему заходів щодо вирішення цієї проблеми, виходячи з особливостей зазначеної соціально-демографічної групи та особливостей її виходу на ринок праці. Однак, починаючи з 2014 р. у зв'язку із проведенням на Сході країни АТО, виникають нові аспекти окресленого питання, пов'язані із суттєвим зростанням кількості демобілізованих військовослужбовців (за період березень 2015 р.-квітень 2016 р. демобілізовано близька 70 тис. військовослужбовців; для порівняння за період березень 2012 р.-травень 2013 р. – близька 20 тис.), погіршенням психологічного стану частини з них, які приймали участь у бойових діях, загостренням ситуації на ринку праці тощо. З урахуванням вищевикладеного, необхідним є забезпечення адаптації військовослужбовців, звільнених у запас до нових умов життєдіяльності та реалій сучасного ринку праці.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблематика адаптації військовослужбовців, звільнених у запас є не новою у наукових дослідженнях та висвітлюється у роботах таких українських науковців як Ю.О. Амосов, М.М. Медвідь, О.В. Макарова, А.Л. Красильщиков, Н.І. Кучер, Р.Л. Ткачук, А.В. Панов та інші. Серед зарубіжних вчених ця тема розкрита, зокрема, в працях К. Брюстера, Ю. Пенца, А. Пізама, П. Спероу, У. Трейсі.

Метою даного дослідження є дослідження особливостей та видів адаптації військовослужбовців, звільнених в запас в контексті їх подальшого виходу на ринок праці.

Виклад основного матеріалу. Сучасний ринок праці висуває специфічні вимоги до осіб, які формують пропозицію робочої сили та прагнуть отримати гідні умови зайнятості. Базові з цих вимог пов'язанні не лише з високим рівнем професійно-кваліфікаційного рівня, але й з наявністю гнучких соціальних компетенцій, наявністю сучасних професійних знань та вмінь, здатністю до креативної діяльності тощо. За таких умов, важливим інструментом забезпечення конкурентоспроможності на ринку праці військовослужбовців, звільнених у запас має стати дієва та комплексна система їх адаптації. На сьогодні близько 10-12% звільнених зі служби військовослужбовців потребують професійної перепідготовки та удосконалення професійних знань з можливим в подальшому працевлаштуванням [8].

Адаптація (від. лат. *adapto* – пристосовую) – процес активного пристосування особистості чи соціальної групи до змін у соціальному середовищі [1]. Відповідно до окресленої проблематики даного дослідження йдеться про перехід

військовослужбовців від чітко регламентованого укладу життя при проходженні служби до повної свободи поведінки, у тому числі – і на ринку праці, у цивільному житті.

На нашу думку, основними видами адаптації зазначеної категорії мають бути:

соціальна – освоєння правил поведіння та комунікацій у цивільному середовищі;

психологічна – оволодіння системою цінностей (нормами, установками, зразками поведінки), культурою, які існують у цивільному середовищі, з метою виконання наявних у ньому вимог до особистості;

правова – освоєння правових норм, які регламентують соціальний і правовий статус особи, звільненої з військової служби, та членів її сім'ї, визначають їх права, обов'язки і можливості, а також оволодіння інформацією про державні органи, установи і організації, які можуть допомогти в освоєнні таких норм і реалізації своїх прав і можливостей;

професійна – залежно від професії спеціалізоване удосконалення наявних професійних знань, умінь і навичок або оволодіння новими та подальше успішне працевлаштування.

Вважаємо, що у контексті забезпечення конкурентоспроможності на сучасному ринку праці найбільш важливу роль відіграють соціальна та професійна адаптація. Соціальна і професійна адаптація військовослужбовців до цивільного життя – це цілісний процес пристосування військовослужбовців до певних умов цивільного життя, існуючих ринкових відносин, попиту на ринку праці, який передбачає створення відповідних умов, спрямованих на забезпечення зайнятості вказаної категорії громадян [1].

Законодавством України гарантовано соціальну та професійну адаптацію військовослужбовцям, яких звільнено у зв'язку із скороченням штатів або проведенням організаційних заходів, за станом здоров'я, а також військовослужбовцям строкової служби, які до призову на строкову військову службу не були працевлаштовані, а також членам сімей військовослужбовців за їх зверненням (Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» № 2011-ХІІ від 20.12.1991 р.; Закон України «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їх сімей» № 1763-IV від 15 червня 2004 р.) [6].

Функція з формування і реалізації державної політики щодо соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, звільнених у запас або відставку, та тих, які підлягають звільненню у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України та інших військових формувань здійснюється Міністерством соціальної політики України (Указ Президента України № 389/2001 від 6 квітня 2011 р.) [6].

Соціальна та професійна адаптація військовослужбовців здійснюється відповідно до Державних цільових програм соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, що підлягають звільненню, та осіб, звільнених з військової служби, на відповідний період (остання з них затверджена постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми соціальної і професійної адаптації військовослужбовців, що підлягають звільненню, та осіб, звільнених з військової служби, на період до 2011 року» від 12 травня 2007 р. № 720) [6].

На цей час Міністерством соціальної політики України розроблено проект Концепції Державної програми соціальної та професійної адаптації військовослужбовців Збройних Сил, правоохоронних органів спеціального призначення та інших військових формувань України, які звільняються або звільнені, на період до 2017 року, на основі якого буде розроблено Державну цільову програму соціальної і професійної адаптації військовослужбовців [6].

У найбільш загальних рисах соціальна адаптація передбачає освоєння норм і

правил соціального середовища, пристосування до нових соціальних умов і завершується - реалізацією прав на працю, вільний вибір роботи та отримання справедливої і задовільної винагороди за неї і в результаті – достойні умови життя [8].

Соціальна адаптація в чинному законодавстві розглядається як соціальний процес, який включає комплекс заходів, спрямованих на пристосування особистості до нових соціальних умов [4].

У сучасних умовах основними напрямками соціальної та професійної адаптації є:

1. організація перепідготовки та сприяння у працевлаштуванні звільнених в запас військовослужбовців;
2. підготовка спеціалістів із числа звільнених військовослужбовців для їх працевлаштування на новостворених підприємствах, в установах та організаціях;
3. комплексна медико-психологічна реабілітація звільнених в запас військовослужбовців;
4. забезпечення нормативно-правовою базою військовослужбовців звільнених в запас;
5. соціальний захист військовослужбовця звільненого в запас.

На думку експертів, стан соціальної адаптації військовослужбовців в Україні на сьогодні характеризується низкою негативних рис [8]:

1. Теорія питання розмита, ґрунтовних соціальних досліджень та узагальнень цей напрям, на жаль, не отримав. Існуючі технології окремими осередками діють в окремо взятих районах України, і використовуються лише окремим суб'єктами. Узагальнена всеукраїнська модель соціальної адаптації, зупинилася у своєму розвитку на десятиріччя.

2. Законодавча і нормативно-правова база соціальної адаптації відсутня, до реалій і запитів сьогодення не адаптована і фактично не лише перетворилася на гальма в її розвитку, а й створює передумови для корупції і розкрадання коштів.

3. Фінансові механізми недосконалі, елементи системи існують лише за рахунок міжнародної допомоги, використання бюджетних призначень на разі не можливе.

4. Загальне адміністрування системи відсутнє, жоден центральний орган виконавчої влади не бере на себе відповідальності за організацію соціальної адаптації в цілому.

Соціальна адаптація має забезпечувати максимальне використання в інтересах держави потенціалу звільнених військовослужбовців, цілісних майнових комплексів, окремих будівель та споруд, вивільнених у результаті реформування Збройних Сил України та інших військових формувань, працевлаштування зазначених військовослужбовців відповідно до потреб ринку шляхом професійної переорієнтації та перепідготовки [5].

На сьогодні в Україні функціонують окремі складові системи адаптації досліджуваної категорії населення. Так, у вищих навчальних закладах України створена необхідна навчальна і методична база для перепідготовки військовослужбовців звільнених з військової служби, проявляється зацікавленість керівництва та професорсько-викладацького складу в подальшій участі в цій роботі. У провідних вишах України (Донецький національний університет імені Василя Стуса, Одеський національний університет ім. І.І.Мечнікова, Університет права та економіки «КРОК», Вінницький національний технічний університет, Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, Івано-Франківський національний технічний університет нафти та газу) за участю Міжнародного фонду соціальної адаптації (МФСА), створено центри перепідготовки військових звільнених в запас, де вони проходять перекваліфікацію.

МСФА приймає активну та безпосередню участь у реалізації проекту Україна-Норвегія «Перепідготовка і соціальна адаптація військовослужбовців та членів їх сімей

в Україні». Історія проекту розпочалася в 2003 році. Основу проекту складає професійна перепідготовка цільової групи на цивільні спеціальності, що користуються попитом на ринку праці України, сприяння учасникам проекту у правовій та соціальній адаптації до умов життя у громадянському суспільстві. Виконавцями основної частини проекту є навчальні заклади України і норвезький університет Нурланда, які організують і здійснюють професійну перепідготовку учасників проекту за обраними спеціальностями в обсязі 500 академічних годин. Проект фінансується Міністерством закордонних справ Норвегії за участю українських партнерів проекту. Всього географія проекту охоплює 17 ВНЗ у 10 містах України [8].

Разом з ВНЗ активними учасниками системи соціальної адаптації військовослужбовців, звільнених у запас мають бути відповідні органи державної влади, заклади та установи різноманітних форм власності, громадські та міжнародні організації, які позиціонують себе замовниками і надавачами відповідних соціальних послуг. Водночас, існуюча практика засвідчує відсутність ефективної координації діяльності, взаємодії по об'єкту, напрямках, формах і методах роботи. Так, наприклад, Державна служба України у справах ветеранів та учасників бойових дій обмежена у своїх можливостях за статусом, повноваженнями, кадровому забезпеченню.

Міжнародні проекти, спрямовані на сприяння соціальній адаптації військовослужбовців на сьогодні реалізуються Україною, зокрема спільно з Північноатлантичним Альянсом (НАТО). Останніми роками НАТО сумісно з Міністерством соціальної політики України реалізовано два проекти у сфері перепідготовки військовослужбовців. Це проект з перепідготовки військовослужбовців (акцент зроблено на мовну підготовку) та проект Трастового Фонду в межах Програми «Партнерство заради миру», що здійснюється Хмельницьким центром перепідготовки та соціальної адаптації військовослужбовців.

Значну частину базових функцій щодо соціальної та професійної адаптації демобілізованих військовослужбовців відіграє Державна служба зайнятості.

Протягом 2016 р. було внесено зміни до законів України, які позитивно впливають соціальну адаптацію та працевлаштування військовослужбовців звільнених в запас. Згідно з чинним Законом України «Про зайнятість населення» у редакції 2016 р., бійці, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в бойових діях, забезпеченні проведення антитерористичної операції, перебуваючи безпосередньо в районах операції у період її проведення зараховані до категорії осіб, яких працевлаштувачі мають брати на пільгових умовах [3]. Водночас зміни стосуються лише людей, які зареєстровані в державній службі зайнятості та перебувають на обліку як безробітні.

Роботодавцю, який працевлаштує на робоче місце, за направленням Державної служби зайнятості, учасників бойових дій строком не менше ніж на два роки, щомісяця компенсуються фактичні витрати у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соцстрахування [3]. Такі кроки покращують умови для працевлаштування військовослужбовців, які брали участь в бойових діях та забезпечують їх конкурентоспроможність на ринку праці.

На виконання Указу Президента від 18.03.2015 р. № 150/2015 «Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників антитерористичної операції», розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.03.2015 р. № 359-р «Про затвердження плану заходів щодо медичної, психологічної, професійної реабілітації та соціальної адаптації учасників антитерористичної операції» та розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 січня 2016 р. № 10-р «Про затвердження плану міжвідомчих заходів з адаптації до мирного життя учасників антитерористичної операції» з метою сприяння у працевлаштуванні та соціальної інтеграції учасників антитерористичної операції, державною службою зайнятості забезпечується надання повного комплексу

соціальних послуг, зокрема із працевлаштування, профорієнтаційних та з професійного навчання [7].

У 2015 р. на обліку у Державній службі зайнятості України перебувало 19,4 тис. учасників АТО, 18,4 тис. з яких отримували допомогу з безробіття. Про невисокий рівень конкурентоспроможності зазначеної категорії на ринку праці свідчить той факт, що лише 3 тис. з них було працевлаштовано. Протягом року проходили професійне навчання 1,7 тис. учасників АТО, що отримали статус безробітних, а 1,4 тис. – приймали участь у громадських роботах [2].

З урахуванням вищевикладеного зазначимо, що з метою забезпечення соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, звільнених у запас на державному, регіональному та місцевому рівнях доцільно сформувати певне інституційне та матеріальне забезпечення, зокрема створити:

1. мережу навчально-консультативних пунктів, бізнес – центрів та технопарків на базі військових містечок, які вивільняються в ході реформування Збройних Сил України та інших військових формувань;
2. центр перекваліфікації та центр професійної підготовки;
3. підприємства, установи та організації на базі вивільнюваних військових містечок;
4. медико-психологічні реабілітаційні центри для військовослужбовців звільнених в запас;
5. соціальний відділ, який буде займатися соціальною адаптацією та працевлаштуванням військовослужбовцями, звільненими в запас;
6. забезпечення соціального захисту та нормативно-правовою базою проведення програм соціальної адаптації та працевлаштуванням.

Слід повністю погодитися з думкою науковців, які вважають, що з метою ефективного забезпечення адаптації військовослужбовців на ринку праці доцільною є розробка Державної цільової програми соціальної адаптації. Вона має передбачити, перш за все, розробку теоретичних і правових основ її функціонування, а також дати відповіді на нинішні виклики та загрози, спланувати необхідні організаційні заходи. Розв'язанню проблем сприяло б створення робочої групи по опрацюванню пропозицій. Також слід посилити складову соціальної адаптації та розвивати набутий досвід [5].

Таким чином, забезпечення конкурентоспроможності на ринку праці військовослужбовців, звільнених у запас не вбачається можливим без відповідної комплексної адаптації представників зазначеної соціально-демографічної групи, що буде базуватися на сформованій комплексній системі державних, громадських та міжнародних інституцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горбенко С. В. Адаптація військовослужбовців до цивільного життя – один з основних напрямів розвитку кадрової політики у Збройних Силах України / С. В. Горбенко, В. В. Хома, Г. В. Шпанчук, І. І. Смірнов // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних сил. - 2013. - Вип. 4. - С. 15-21.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]- Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>
3. Закон України «Про зайнятість населення»: станом на 30 серпня 2016 р. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
4. Красильщиков А. Л. Соціальна адаптація звільнених у запас військовослужбовців (проблеми та досвід їх вирішення в Україні та зарубіжних країнах) / А. Л. Красильщиков // Демографія і соціальна економіка. – 2005. – № 2. – С. 117–125.
5. Медвідь М. М. Методологічні засади формування ринку праці військовослужбовців: соціально-економічна сутність, критерії та принципи

виокремлення / М. М. Медвідь // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2010. – № 884. – С. 31–38.

6. Офіційний веб - сайт Міністерства оборони України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua>.

7. Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

8. Сасько О. Відверто та об'єктивно щодо адаптації військовослужбовців звільнених в запас [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://defence-ua.com/index.php/statti/1093-vidverto-ta-obyektivno-shchodo-adaptatsiyi-viyskovosluzhbovtsiv-zvilnenykh-v-zapas>